

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

Гура В. В.

**САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ З
ВИВЧЕННЯ ОРКЕСТРОВИХ ПАРТИТУР**

Методичні рекомендації

Спеціальність: 025 «Музичне мистецтво»

УДК 378.041:785.11.087.5.089.6 (072.057.875)

C17

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (протокол № 11 від 29.05.2023 р.)

Укладач:

Гура Вікторія Вікторівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри хореографії та музичного мистецтва.

Рецензенти:

Єременко О. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри хореографії та музичного мистецтва Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.

Єрьоменко А. Ю. – кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри хореографії та музичного мистецтва

Гура В.В.

C17 Самостійна робота студентів з вивчення оркестрових партитур. - Суми: ФОП Цьома С. П., 2023. – 40 с.

Методичні рекомендації «Самостійна робота студентів з вивчення оркестрових партитур» створено з метою удосконалення знань, умінь та навичок самостійної роботи у здобувачів освіти стосовно оркестрової партитури та складено відповідно до вимог кредитно-трансферної системи.

Методичні рекомендації розроблені на основі програми навчальної дисципліни «Читання оркестрових партитур», «Інструментознавство», «Інструментування» та адресовані студентам освітнього рівня ОКР Бакалавр спеціальності 025 Музичне мистецтво (спеціалізація «Народні інструменти»), викладачам вищих педагогічних навчальних закладів України.

УДК 378.041:785.11.087.5.089.6 (072.057.875)

© Гура В.В., 2023

© ФОП Цьома С. П., 2023

© Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Професіоналізація майбутніх оркестрових музикантів	6
Оркестрова партитура	12
Загальний аналіз	15
Література	17
ДОДАТКИ.....	19
Ансамблі народних інструментів. Малі форми. (Зразок)	19
Склад ансамблю народних інструментів (зразок)	20
Склад оркестру народних інструментів (зразок)	21
СЛОВНИК МУЗИЧНИХ ТЕРМІНІВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ОРКЕСТРОВО-АНСАМБЛЕВИХ ДИСЦІПЛІН	22

ВСТУП

Професійна компетентність, педагогічна майстерність, професійна зрілість – генезис особистості в процесі професіоналізації.

Ідея професійного розвитку майбутнього педагога знаходить своє продовження у положеннях інших наук: професійній педагогіці, акмеології, філософії освіти, психології тощо.

Різноманітність вивчення професійного розвитку у педагогічній сфері відбивається у законі «Про вищу освіту», «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», Міжнародній стандартній класифікації зайнятості.

«Головне завдання вищої школи – професійна підготовка студентів, формування фахівців із вищою освітою, здатних до творчості, прийняття оптимальних рішень, таких, що володіють навичками самоосвіти й самовиховання, вміють узгоджувати свої дії з діями інших учасників спільної діяльності» [3].

Психологічні закономірності розвитку особистості майбутнього професіонала розглядають науковці: Г. Дмитренко, Є. Клімов, А. Маркова, Ю. Поваренков, В. Шадриков; формування професійного потенціалу – І. Зязюн, Є. Рогов, С. Сисоєва; професійного становлення - О. Дубасенюк, С. Дружилов, І. Колеснікова, В. Орлов, В. Сластьонін та багато інших.

Питання професіоналізації лежить в основі праць таких науковців як: В. Андрущенко, В. Бондар, О. Глузман, Н. Гузій, С. Клепко, В. Ковальчук, В. Луговий, Н. Ничкало.

Системні погляди щодо питань педагогічної професійної діяльності викладача вищої школи містяться у фундаментальних доробках Л. Артемової, С. Гончаренка, Н. Кузьміної, О. Мороза, Н. Ничкало, М. Скрипник, М. Фіцули.

Проблеми професійного розвитку викладача музичного мистецтва актуалізовано у працях М. Артюшиної, Т. Бурлаєнко, О. Єременко, А. Козир, О. Михайличенка, О. Отич, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Рудницької, Н. Сегеди, В. Сидоренко, Т. Смирнової, Т. Танько, Д. Щербини, О. Щолокової.

Цілісне бачення проблематики професійного розвитку викладача музичного мистецтва формується на методологічних засадах мистецької освіти початку XXI століття, які безперечно стосуються окремих аспектів професіоналізації у музично-педагогічній галузі.

На сьогодні ми маємо продуктивні наукові школи з питань підготовки майбутнього вчителя музики: формування естетичних смаків та ідеалів майбутніх вчителів музики (Г. Падалка); основи музичного сприймання школярів (О. Ростовський) та майбутнього вчителя музики (О. Рудницька); професійне зростання студентів вищої школи до художньо-естетичної освіти школярів (О. Щолокова); формування духовного потенціалу студентів (О. Олексюк); теоретико-методичні засади диригентсько-хорової освіти у ВНЗ (Т. Смирнова); професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін (В. Орлов); формування професійної майстерності вчителів музики в багаторівневій освіті (А. Козир) та інші.

Проблеми набуття професійних знань та умінь у майбутніх оркестрових музикантів у системі вищої мистецької освіти ґрунтуються на концептуальних положеннях І. Беха, І. Зязюна, О. Савченко, О. Сухомлинської та інших.

Окремі аспекти інструментально-виконавської підготовки в оркестровому класі розглядаються у наукових працях А. Болгарського, О. Ільченка, В. Лапченка, Т. Паньків, В. Федоришин.

Водночас питання навчання та виховання майбутнього оркестрового музиканта у вищій школі досліджено не достатньо. Відсутні обґрунтовані теоретико-методичні умови і педагогічні засоби вирішення проблеми.

Професіоналізація майбутніх оркестрових музикантів

Категорія «професіоналізація» досить часто використовується у науково-дослідній літературі.

Професіоналізація – це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору майбутньої професії та завершується, коли особистість припиняє активну трудову діяльність [11].

Основні напрями професіоналізації:

1. Професіоналізуються всі пізнавальні процеси: професійне сприймання і професійна спостережливість, професійна пам'ять, професійна увага, професійне мислення. Формується професійна настанова на всі пізнавальні процеси.
2. Фахівець із вищою освітою повинен оволодіти не тільки знаннями, вміннями й навичками, а й самостійно виробляти засоби досягнення поставлених професійних цілей, а для цього повинні бути сформовані механізми планування своєї діяльності, програмування своїх дій, оцінки результатів і їх корекція.
3. Особистість студента набуває професійну спрямованість, що має такі прояви:
  - професійна мотивація, загальне позитивне ставлення, схильність і інтерес до професійної діяльності (прагнення до реалізації смислу служіння суспільству, державі, людям);
  - розуміння і прийняття професійних завдань з оцінкою власних ресурсів для їх розв'язання;
  - бажання вдосконалювати свою підготовку до професійної діяльності, підсилюються мотиви самоосвіти і самовиховання;
  - планування задовольняти матеріальні й духовні потреби, займаючись працею в галузі своєї професії.

У соціально-психологічній літературі поняття «професіоналізм» і «професіоналізація» розглядаються по-різному. Під професіоналізмом розуміють результат, сформовану систему, якісну характеристику або рівень досконалості, а під професіоналізацією – процес досягнення цього результату.

Н. Сегеда, у своїй монографії, розглядає процес професіоналізації як достатньо пізній етап професійного розвитку викладача

музичного мистецтва. «Визначальною педагогічною властивістю професійного розвитку, його педагогічним геномом, що гарантує збереження і вдосконалення буттєвого смислу професії викладача вищої школи ми вважаємо професійне зростання викладача музичного мистецтва» [14; 154]. Це припущення базується на гностичних концептуальних операціях:

- 1) визначення поняття «геном» (термін ввів німецький ботанік Г. Винклер для позначення специфічного генетичного матеріалу), його трактування у педагогіці;
- 2) визначення функціональних ознак для визначення педагогічного змісту поняття «геному», «підведення видового поняття під родове».

Концептуальна ідея професійного зростання як педагогічного генома, як вважає науковець, ґрунтується на моделі наукового пізнання і близьке за смислом «зростанню». Особистісне зростання – саморозвиток, який виявляється в активно – перетворювальній діяльності людини відносно себе і власного досвіду та відбиває суб'єктні характеристики особистості [14; 154]. Воно є системно-процесуальним феноменом з низкою характеристик:

- цілісність;
- структурність;
- відкритість.

Підготовка студентів вищої школи спеціальності «Музичне мистецтво» спрямована на формування *інтегральної компетентності* майбутнього фахівця, яка має на меті закріплення теоретичних знань та удосконалення практичних умінь фахівця, зорієнтованого на успішне здійснення професійної діяльності в галузі музичного виконавства.

Цикл професійної підготовки майбутнього оркестрового музиканта включає *комплекс* обов'язкових навчальних дисциплін. Серед них «Читання оркестрових партитур», «Інструментування», «Інструментознавство», «Основи оркестровки для симфонічного оркестру», «Аранжування» тощо.

Навчання студентів спеціальності «Музичне мистецтво» передбачає інтеграцію знань, умінь і навичок із таких фахових дисциплін: «Елементарна теорія музики», «Гармонія», «Поліфонія», «Історія оркестрових стилів», «Оркестровий клас», «Аналіз музичних форм», «Ансамбль» тощо.

Вивчення цих навчальних дисциплін сприяє формуванню у студентів цілого ряду фахових та загальних компетентностей:

- інтегральна – здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у галузі інструментально-виконавського мистецтва, що передбачає застосування системи інтегрованих художньо-естетичних знань з теорії, історії музики, педагогіки та виконавства спрямованих на розвиток здатності особистості до художньо-творчої самореалізації й культурного самовираження в галузі музичного мистецтва;
- комунікативна – здатність до міжособистісного спілкування та взаємодії, здатність працювати в команді;
- світоглядна – передбачає формування ціннісно-орієнтаційної позиції, збереження національних духовних традицій;
- інформаційна – здатність до самостійного пошуку та оброблення інформації з різних джерел для розгляду конкретних питань. Здатність до ефективного використання інформаційних технологій у соціальній та професійній діяльності;
- самоосвітня – здатність до самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації та саморозвитку. Спрямованість на розкриття особистісного творчого потенціалу та самореалізацію. Прагнення до особистісно-професійного лідерства та успіху;
- мистецтвознавча – здатність розуміти базові теоретичні та практичні закономірності музичного мистецтва, усвідомлювати його художньоестетичну природу; застосовувати базові знання провідних музичнотеоретичних систем та концепцій, історичних та культурологічних процесів розвитку музичного мистецтва у музикознавчій, виконавській та педагогічній діяльності;
- музично-теоретична – здатність застосовувати у навчальній та професійній діяльності знання з історії і теорії музики, сольфеджіо, гармонії, поліфонії, аналізу музичних творів;
- інструментально-виконавська – здатність створювати та реалізовувати власні художні концепції в інструментально-виконавській діяльності, аргументовані знанням музичних стилів різних епох та володінням техніками, прийомами та виконавськими методиками;

- музично-інформаційна і технологічна – спроможність використовувати мультимедійні програми, здатність до самостійного пошуку інформаційного матеріалу в мережі Інтернет, нотних збірниках;
- концертно-сценічна – здатність до культурно-освітньої та концертновиконавської діяльності в умовах публічного виступу.

У більшості випадків студенти, які навчаються у вищому навчальному закладі, не достатньо володіють теоретичними знаннями у галузі оркестрового виконавства, тому виникає потреба проводити паралельно із лекціями, заняття – практикуми та індивідуальні заняття.

Індивідуальна робота студентів передбачає створення сприятливих умов для реалізації індивідуальних можливостей здобувачів освіти через індивідуально-спрямований розвиток їх здібностей і творчу діяльність. При цьому викладач повинен допомогти правильно організувати роботу студента, зупинятися на складних моментах, надавати консультації.

В свою чергу, у вільний час від навчальних занять, студент повинен навчитися засвоювати початковий матеріал самостійно: дібрати і прослухати аудіо записи, переглянути відео у виконанні різних провідних інструментальних колективів, розписати партитури, партії, проаналізувати твори, відвідати концерти тощо.

У результаті вивчення навчальних дисципліни студент повинен знати: оркестровку для симфонічного оркестру; історичні закономірності розвитку оркестрового виконавства; специфіку читання оркестрової партитури, особливості її редукції та ампліфікації; типи оркестрової фактури, особливості оркестрового письма; функції музичної тканини в оркестровій партитурі; конструктивні та виражальні можливості музичних інструментів; усвідомлювати специфіку кожного музичного інструменту тощо, а також вміти: здійснювати читання оркестрової партитури за фортепіано; аналізувати оркестрову фактуру та визначати функції музичної тканини та оркестрових груп інструментів; орієнтуватись в нотації та звучанні транспонуючих інструментів симфонічного оркестру; інструментувати музику для різних інструментальних складів, оркеструвати елементарні музичні композиції для симфонічного оркестру та інше.

Значний потенціал для появи педагогічних ідей має народна музика. Народна пісня є джерелом класичної музичної культури та незамінним засобом творчого розвитку студентів. Завдяки особливостям народної пісні: чіткості ритмічного малюнку, повторності мотивів, куплетів, варіаційності форм тощо доцільне використання як винятково цінного матеріалу у мистецькому освітньому процесі навчання студентів. Наприклад, «Ой не світи, місяченьку», «Зеленеє жито», «Глибока кирниця», «Розпрягайте, хлопці, коней», «Ой я знаю, що гріх маю», «Ой, Марічко». Використовуючи народні традиції українського народу, багатий вітчизняний інструментарій, та застосовуючи все це у навчанні та вихованні студентів, викладач має можливість для формування професійних якостей майбутнього музиканта, ціннісних орієнтацій, розвивати і вдосконалювати музичне мислення, творчу активність, збагачувати інтонаційний слухацький досвід та виховувати громадянську позицію оркестрантів.

Певної, однозначної, виключно однієї методики роботи над партитурою не існує тому, що це творчий процес, який залежить від знань, умінь та навичок самого керівника оркестру, тобто від його досвіду. Але вивчаючи праці диригентів оркестрів робимо висновок, що є певні правила, рекомендації, методичні коментарі щодо підбору репертуару, розучування, роботою з оркестром або ансамблем, методики проведення репетиційної роботи, методичних рекомендацій з диригування тощо.

А. Степанюк пропонує такі основні етапи роботи над партитурою:

- ознайомлення з партитурою;
- вивчення партитури;
- художньо-виконавський аналіз партитури;
- диригентський аналіз партитури;
- за потреби переінструментовка (внесення змін до партитури).

«Етап ознайомлення з партитурою варто розпочати з детального аналізу. На цьому етапі важливо дізнатись загальні відомості про композитора, події, факти, покладені автором в її основу написання твору. Також бажано прослухати виконання цього твору, але при цьому створити свою концепцію і інтерпретацію. Наступний етап (вивчення партитури) - програвання на

інструменті. Після ознайомлення із звучанням партитури варто переходити до її теоретичного опрацювання, детального аналізу тексту, значення кожної ліги, динамічні відтінки, зауважити штрихи. Саме важливе у вивченні партитури (з'ясування особливостей складу оркестру, визначення засобів виразності (мелодії, фактури, гармонії, форми, темпу, динаміки, ритму тощо), специфіки викладу музичного матеріалу), уможливорює розуміння драматургії твору. Обов'язково слід приділити значення інструментовці, зрозуміти образно-смісловне навантаження тембрів кожного інструменту певного твору. Бажано фіксувати в партитурі уточнююче нюансування, робити словесні позначення, що допоможе повніше виразити характер мелодії» [16; 8].

Ефективність педагогічного процесу залежить від глибокого розуміння умов, в яких відбувається становлення майбутнього фахівця. Тому, *педагогічними умовами* підготовки майбутнього оркестрового музиканта у системі вищої професійної освіти є:

- особистісні характеристики музиканта (комплекс відповідних знань, умінь та навичок);
- майбутня професійно-педагогічна діяльність;
- творче самовираження;
- колективна музична діяльність;
- розвиток особистісних професійних якостей;
- концертна діяльність.

Отже, студенти-оркестранти, порівняно з іншими мають більш високий рівень:

- професійної підготовки;
- знань в галузі інструментально-виконавської діяльності;
- здатності здійснювати самостійну творчу діяльність;
- добирати відповідні методи і прийоми для вирішення творчих завдань;
- вміння організовувати позашкільну виховну роботу у ЗЗСО;
- здійснювати самоаналіз і самоконтроль.

Оркестрова партитура

Партитура – (partitura – розподіл) – система роздільного запису на кількох нотоносцях, розташованих колонкою і поділених спільними тактовими рисками, всіх голосів багатоголосного твору для виконання ансамблем, оркестром або хором. Сучасна партитура сформувалася до середини XIX ст.

Оркестрова партитура – багаторядковий нотний запис усіх партій музичного твору, призначеного для оркестру.

Для оформлення партитури, в основі якої є розміщення інструментів за оркестровими групами, необхідно дотримуватися послідовності партій. Вони об'єднуються системою аколад.

Для оркестру народних інструментів існує така послідовність оркестрових груп: у верхній частині сторінки партитури пишуться партії дерев'яних духових, нижче – кобз, під ними – цимбал, ще нижче – бандур, ударних інструментів. У нижній частині партитури розміщена струнно-смичкова група. Над нею – вокальні партії або партії соло-інструменталістів. Існує також порядок розміщення інструментів у кожній оркестровій групі: чим вище його звучання, тим вищий рядок партитури. Тобто: група кобз (прими, альти, тенори, баси), струнно - смичкова група (скрипки, альти, віолончелі, контрабаси).

Робота над партитурою

Містить такі етапи:

- ознайомлення з партитурою;
- вивчення партитури;
- теоретичне опрацювання;
- осмислення інтерпретації твору;
- перекладення партитури (за потребою);
- диригентський аналіз партитури.

Ознайомлення з партитурою

Розпочинається з аналізу твору. Для цього необхідно дізнатися про історію написання п'єси, події, факти, покладені автором у її основу; творчість композитора, його мистецький доробок. Також варто прослухати існуючі записи твору у виконанні кращих професійних оркестрів. Потім радимо познайомитися з партитурою

візуально: проаналізувати особливості інструментування, голосоведення, зміни темпу, розміру, звучності, термінологічні, цифрові й знакові позначення.

Вивчення партитури

Починається з програвання партитури на інструменті (фортепіано, баяні), що дає можливість виявити повне звучання голосів, гармонії, акомпанементу, уявити основні музичні образи. Гра на інструменті активізує увагу диригента. Якщо інструментальна підготовка не дозволяє виконати партитуру повністю, то краще приступати до читання за групами інструментів або партіями, і лише потому відтворювати весь твір у цілому. Окремі партії варто програвати на інструменті, для якого вони написані.

Теоретичне опрацювання

Після ознайомлення варто перейти до детального аналізу тексту:

- розглянути значення кожної ліги, динамічного відтінку;
- зауважити усі штрихи, акценти;
- переглянути партитуру на друкарські помилки в нотному тексті або позначеннях в окремих партіях.

Мелодія. Спочатку визначається загальний характер мелодійної лінії, її ритмічна і мелодійна своєрідність, кульмінація. Звернути увагу на образно-сміслові навантаження тембрів кожного інструменту певного твору. Бажано фіксувати в партитурі уточнююче нюансування, робити словесні позначення, що допоможе повніше виразити характер мелодії.

Гармонія (ладо-тональні співвідношення, гармонічний план). Слід звернути увагу на оркестрові інструменти, задіяні у відтворенні гармонії, і домогтися від них якісного виконання, пов'язаного найчастіше з динамічною і тембровою рівністю звучання.

Поліфонічні засоби розвитку (імітаційна і підголоскова поліфонія) помітно збагачує звучання, надає музичній тканині плинність, співучість, пластичність, широту дихання. Необхідно проаналізувати характер руху кожного голосу і співвіднести його з мелодією. Це дасть можливість намітити диференційоване нюансування і згодом домогтися виразного виконання.

Форма твору. Зробити ретельний аналіз, з'ясувавши особливості кожної частини, логічний зв'язок між ними.

Динаміка. Необхідно визначити місце розташування головної і місцевих кульмінацій, їх характер і смислове значення, точно розрахувати можливості оркестру щодо реалізації головної кульмінації, яка повинна бути підсумком динамічного розвитку всього твору. Особливо слід звернути увагу на тривалі кресендо та димінуендо.

Темп. Варто зазначити, що темп – величина відносна, особливо якщо справа стосується складного за змістом твору. Кожен новий музичний образ, пов'язаний зі зміною характеру музики, має і свій темповий відтінок. Тому правильним темпом завжди буде той, який шляхом ледве помітних змін пристосується до мінливого змісту музики. Пошук оптимального темпу залежить від таких чинників, як: ступінь попередньої роботи диригента над осягненням ідейно-емоційного змісту твору, аналіз форми, руху мелодійних контрапунктичних голосів, аналіз метро-ритмічних і словесних авторських ремарок, урахування емоційного стану і творчої індивідуальності диригента.

Штрихи і аплікатура. Слід пам'ятати, всі оркестрові штрихи і прийоми повинні бути спрямовані на досягнення найкращого художнього результату. Невідповідний штрих може змінити характер, динаміку, а отже і зміст музичного образу. Вибір аплікатури повинен диктуватися не тільки міркуваннями зручності виконання на інструменті, але і прагненням до музичної виразності і природності фразування.

Інтерпретація твору

Найважливіше завдання цього етапу полягає в уявленні музичного твору таким, як він був задуманий автором. У цьому процесі виділяють чотири основні стадії:

- моделювання (диригент складає ідеальну модель майбутнього звучання у своїй свідомості);
- інформування (диригент інформує виконавців про своє уявлення майбутнього звучання);
- контролю (диригент чує реальне звучання і зіставляє його зі своєю ідеальною моделлю, тобто здійснює слуховий контроль над виконанням);
- коригування (диригент повідомляє виконавцям додаткову інформацію з метою наближення реального звучання до ідеальної моделі, тобто коригує виконання).

Перекладення партитури

Для здійснення перекладання або переінструментовки твору, необхідно опанувати основні закони і принципи інструментування для оркестру народних інструментів. Отже, керівник повинен:

- 1) звертати увагу на технічну підготовленість кожного учасника оркестру;
- 2) знати робочий діапазон кожного інструменту, способи звуковидобування, штрихи та їх позначення в нотах, правила голосоведіння, побудови та з'єднання акордів, специфіку гармонійного супроводу тощо;
- 3) враховувати прийняте співвідношення інструментів в оркестрі;
- 4) пам'ятати про те, що інструментування або перекладення п'єси – творчий процес, який вимагає глибокого й осмисленого підходу. Не можна механічно «розписувати» текст твору без урахування характеру мелодії, акомпанементу, гармонійного супроводу, звучання партій на тому чи іншому інструменті. Це допомагає цікавіше, з більшою вигадкою і фантазією перекласти п'єсу для оркестру, змусити її заграти новими гармонійними і тембровими фарбами, мелодійними підголосками.

Аналіз партитури

Загальний аналіз

1. Відомості про авторів.
2. Жанрова приналежність.
3. Зміст твору.
4. Загальний характер твору.

Музично – теоретичний аналіз партитури музичного твору.

1. Характеристика основної мелодії як музичної виразності.
2. Аналіз та характеристика музичної форми твору.
3. Тональний план та гармонічний аналіз твору.
4. Метроритм.
5. Темп.
6. Особливості фактури викладу.
7. Динамічні та агогічні характеристики музичного твору.
8. Музично – виконавські труднощі.
9. Музично – естетичні та художньо – виконавські характеристики музичного твору.

Запис партитури

При інструментуванні музичного твору перед здобувачем освіти постає завдання – який склад потрібно вибрати (чи повноцінний склад інструментального ансамблю чи оркестру народних інструментів). Для об'єднання всіх музичних інструментів використовується оркестрова партитура.

Для оформлення партитури, в основі якої є розміщення інструментів за оркестровими групами, необхідно дотримуватися послідовності партій. Вони об'єднуються системою аколад.

Для оркестру народних інструментів існує така послідовність оркестрових груп: у верхній частині сторінки - партії дерев'яних духових, нижче – кобз, під ними – цимбал, ще нижче – бандур, ударних інструментів. У нижній частині партитури розміщена струнно-смичкова група. Над нею – вокальні партії або партії соло-інструменталістів.

Існує також порядок - закон розміщення інструментів у кожній оркестровій групі: чим вище його звучання, тим вищий рядок партитури! Тобто: група кобз (прими, альти, тенори, баси), струнно-смичкова група (скрипки, альти, віолончелі, контрабаси).

Пропонуємо варіанти запису партитури для різних ансамблевих та оркестрових складів (див. додаток 1, 2, 3).

Література

1. Бродський Г. Л., Горбенко О. Б., Сметана С. О. Оркестровий клас. Навч. - метод. посібник. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – 328 с.
2. Гуцал В.О. Інструментовка для оркестру народних інструментів / В. О. Гуцал. – К. : Музич. Україна, 1988. – 79 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-vukraini-02-10-2020.pdf>
4. Козир А. В. Акмеологічні засади формування професійної майстерності майбутніх викладачів мистецьких дисциплін. Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти : монографія. Київ. Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 359 - 399.
5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS24863>
6. Кучерук В.Ф. Грає оркестр українських народних інструментів : навч.- метод. посіб. – Луцьк : Ред.-видав. відділ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2005. – 258 с.
7. Кучерук В. Ф. Інструментальний ансамбль : хрестоматія для вищих навч. закл. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – 148 с.
8. Кучерук В. Ф. Клас інструментального ансамблю : навч. посіб. для вищих навч. закл. Ч. I. К. : РЕТРО-ПРІНТ, 2012. – 96 с.
9. Кучерук В. Ф. Клас інструментального ансамблю : навч. посіб. для вищих навч. закл. Ч. II. К. : РЕТРО-ПРІНТ, 2012. – 68 с.
10. Луговенко Т. В. Аматорські об'єднання як чинник всебічного розвитку творчої особистості. Культура і мистецтво в сучасному світі, 2010 – Вип.11. – С. 114–121.
11. Професіоналізація. – Режим доступу: <https://www.psyh.kiev.ua/Професіоналізація>
12. Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 389 с.
13. Сбруева А. А. Порівняльна педагогіка. Суми: Університетська книга, 2005. – 320 с.

14. Сегеда Н. А. Професійний розвиток викладача музичного мистецтва: історія, методологія, теорія : [монографія]. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 273 с.
15. Сисоєва С. О. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку. Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К. : ВДЕКМО, 2011. – 344 с.
16. Степанюк А. С. Методика роботи з аматорськими інструментальними колективами. Ужгород 2020. С. 8
17. Хоружа Л. Л. Інваріантність та варіативність професійної діяльності викладача вищої школи в епоху змін. Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти : монографія. Київ, 2018. С. 40 – 58.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Ансамблі народних інструментів. Малі форми. (Зразок)

Варіант №1 «Троїсті музики»

Сопілка
Баян (акордеон)
Бубон

Варіант №2

Сопілка
Баян (акордеон)
Скрипка
Бубон

Варіант №3

Сопілка
Баян (акордеон)
Кобза ритм
Скрипка
Бубон

Варіант №4

Сопілка
Баян(акордеон)
Кобза ритм
Скрипка
Контрабас(козобас, бугай)

***Склад ансамблю народних інструментів
(зразок)***

Сопілка
Кларнет
Баян(акордеон)
Цимбали
Бандура
Ударні
Скрипки1
Скрипки 2
Контрабас

**СЛОВНИК МУЗИЧНИХ ТЕРМІНІВ
ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ОРКЕСТРОВО-АНСАМБЛЕВИХ
ДИСЦИПЛІН**

АБРЕВІАТУРА - знаки скорочення і спрощення нотного тексту використовується для позначення повторень частини п'єси або окремих тактів інструментів у партитурі термінів груп нот подвоєння звуків або перенесення їх вгору і вниз на октаву.

АВЛЕТІКА - мистецтво гри на авлосі.

АДАЖІО - повільний темп, частина твору симфонії концерту сонати квартету, яка написана в повільному темпі та має характер глибокого роздуму. Повільний ліричний танець у класичному балеті.

БАНДУРА - український народний щипковий інструмент, корпус якого має овальну форму, гриф з кілками для 10 -14 басових струн та великої кількості (до 50) приструнків. В Україні поширена сучасна вдосконалена конструкція Б. з системою важелів для перестроювання інструмента в будь-яку необхідну тональність. Б. зажила надзвичайної популярності в Україні, де застосовується як сольний, ансамблевий, оркестровий та акомпануючий інструмент, а також основа капели бандуристів. Над удосконаленням конструкції Б. плідно працювали В. Герасименко, І. Скляр, В. Кабачок, М. Лисенко, Г.Хоткевич та ін. За межами України поширена т. з. «харківська» Б., яка має діатонічний звукоряд і своєрідне звучання.

БАРАБАН - ударний музичний інструмент непевної висоти звуку з родини мембранофонів. Має вигляд циліндра, з двох боків обтягнутого шкірою. 1. Малий (військовий) Б. - невеликий за розміром, має високий звук сухого, різкого забарвлення, який видобувається за допомогою двох дерев'яних паличок. 2. Великий або турецький Б.- великий за розміром інструмент з могутнім низьким глухим звуком, який видобувається за допомогою колотушки. В оркестрі великий Б. виконує ритмічну або шумову функцію. Ноти записуються на одній лінії - нитці.

БАЯН - 1. Легендарний давньоруський співець-поет, згадуваний в «Слові о полку Ігореві» під іменем - Боян. 2. Музично - співочі товариства в Буковині та Галичині, які виникли в 1891 році у Львові та Перемишлі, в 1894 - в Станіславі, в 1895 - Коломиї, в 1898 - Чернівцях тощо, але були ліквідовані після приєднання цих регіонів до УРСР. 3. Пневматичний язичковий хроматичний інструмент з кнопковою клавіатурою, який одержав назву на честь співця Бояна. Існує чотири різновиди Б: а) 'готовий' Б., який має повні тризвуки та септакорди в лівій клавіатурі; б) 'виборний' Б. - без стандартних акордів, з хроматичним звукорядом в басі на кілька октав; в) 'готово - виборний', який поєднує якості 'готового' та 'виборного' Б.; г) 'електронний', в якому джерелом звуку є електронні пристрої. Б. - сольний, ансамблевий та оркестровий інструмент.

БУБОН - ударний музичний інструмент непевної висоти звуку з родини мембранофонів; складається з вузького дерев'яного обруча, з одного боку обтягнутого шкірою, маленьких тарілочок, бубонців або дзвоників, закріплених у прорізах обруча. Застосовується для ритмічного супроводу танцю, в оркестрі - як ударний інструмент, а також входить до складу українських троїстих музик.

БУГАЙ - український народний музичний інструмент, схожий на високий барабан із закріпленням на верхній площині жмутком кінського волосу. Різкий та протяжний звук видобувають, протягаючи рукою по цьому жмутку. Застосовується в оркестрах та ансамблях українських народних інструментів.

ГАМА - 1. Буква грецької абетки, якою позначалась найнижча нота. 2. Частина звукоряду в межах октави, де ступені ладу розташовані послідовно один за одним у висхідному або низхідному порядку. Г. поширюється на інші октави. Існують діатонічні (з 7 звуків), хроматичні (з 12 звуків), пентатонічні (з 5 звуків) та інші гами. В навчальному процесі Г. використовують як вправи для технічного удосконалення музикантів - виконавців).

ГАРМОНІКА - 1. Загальна назва групи пневматичних музичних інструментів, де джерелом звуку виступають металеві язички, прикріплені одним кінцем до спеціальних пластинок, з'єднаних з міхом клапанами, які відкриваються натисканням на кнопки або клавіші (у акордеона) 2. В акустиці - тони, що виникають внаслідок одночасного коливання усього вібратора (основний

тон) і його частин (половини, третини, чверті і т.д.) - обертонів. Музичний звук є одночасним сполученням основного тону і всіх його обертонів.

ГАРМОНІЯ - (гр. harmonia - співзвучність, співрозмірність частин цілого) - один з провідних виражальних засобів музики. Основу Г. складають музичні інтервали, на використання яких спирається розвиток музичного мистецтва. Співставлення звучання тонів утворює основні категорії. Г. - консонанс і дисонанс. Співвідношення звуків відповідає музично - числовим пропорціям звуків, які утворюють інтервали - 1:1 (унісон і октава), 2:3 і 3:4 (квінта і кварта), 4:5 і 5:6 (терція) тощо. Поняття Г. за своїм змістом охоплює такі сфери: 1. Закономірне поєднання тонів в одночасному звучанні. 2. Наука про акорди, їх зв'язки та послідовність, що забезпечують утворення найрізноманітніших музичних побудов. 3. Назва окремих акордів або співзвуків як образне визначення їх виразності (приємна Г., Сучасна Г., оригінальна Г., виразна Г. тощо) 4. Характерна для творчості певного композитора послідовність акордів та співзвуків, специфічне використання ними гармонічних функцій. 5. Навчальна дисципліна в системі спеціальної освіти.

ГІТАРА - (від гр. kithara - кифара) - струнний щипковий інструмент з дерев'яним 8 - подібним корпусом, резонаторним отвором, шийкою з грифом та 19-24 металевими ладами. Існує кілька різновидів Г.: 1. Семиструнна російська Г. Стрій: D, G, H, d, g, h, d1. d3. 2. Іспанська шестиструнна Г. Стрій: E, A, d, g, h, e1. 3. Гавайська Г. (див.) 4. Електрогітара. 5. Джаз-гітара з металевим корпусом різної конфігурації з кількома звукознімачами та темброблоком. Стрій визначається метою використання.

ГЕНДАНГ - кенданг - індонезійський барабан циліндричної або конічної форми з однією або двома мембранами. Звук видобувається пальцями, кистю руки або колотушкою. Застосовується в традиційному театрі та для супроводу танців. Інколи вживаються два Г.- великий (чоловічий) і малий (жіночий)

ГОЛОСОВЕДЕННЯ - 1. Рух кожного голосу в багатоголосному творі. 2. Співвідношення двох або кількох голосів, які рухаються одночасно. Основні види Г. - паралельне, пряме, непряме і протилежне.

ГРИФ - (нім. Griff - ручка, держак) - 1. У струнних інструментів - спеціальна пластинка з дерева або пластмаси, над якою натягнуті струни. У деяких інструментів Г. поділений на лади. Притискаючи

струни до Г., виконавець скорочує або подовжує довжину вібратора - струни і цим змінює висоту звука. 2. У баяна, гармоніки, акордеона - деталь корпусу, до якої прикріплена клавіатура для гри правою рукою. 3. У мідних духових мундштучних інструментів - вузол вентильного механізму. 4. У електромузичних інструментів - контактна планка, на яку виконавець натискає пальцями і, змінюючи напруження, видобуває звуки різної висоти.

ГУСЛІ - гусла - старовинний щипковий музичний інструмент слов'янського походження, у якому струни натягнуто на трикутний дерев'яний резонансовий ящик. Звук видобувають, зашипуючи струни пальцем. Існує три різновиди Г.: крилоподібні або дзвінчаті; шоломоподібні або Г.-псалтир; клавіроподібні прямокутні, на основі яких М. Фомін створив клавішні (педальні) Г., у яких непотрібні струни заглушуються за допомогою спеціального механізму, а звук видобувається медіатором. В оркестрах народних інструментів застосовуються Г.-прима (e - h²); Г.-піколо (e² - h³); Г.-альт (e - h¹); Г.-бас (E - h).

ГУЧНІСТЬ - слухове уявлення про силу звука, яке виникає в свідомості людини під час сприйняття звука і залежить від амплітуди коливань вібратора, відстані від джерела звука, частоти коливань. Рівень гучності в нотописі позначається термінами: fortissimo, forte, mezzo-forte, piano, mezzo-piano, pianissimo і т.д., які показують не абсолютне значення рівнів сили звуку, що вимірюється в децибелах (дб), а умовне співвідношення їх градації, для суб'єктивних відчуттів - фон.

ДВОЧАСТИННА ФОРМА - (проста двочастинна форма) - така побудова музичного твору, яка зіставляє два однорідних або контрастних за характером періоди. Розділи Д. ф., як правило, теж контрастні, кожна частина може повторюватись.

ДЕКЛАМАЦІЯ МУЗИЧНА - 1. Співвідношення мовлення і музики у вокальних творах, відповідність музичних і мовних акцентів, інтонацій, наголосів, речень, фраз тощо. 2. Природність і виразність вимовляння тексту у вокальному творі. 3. Див. Мелодекламація. 4. Див. Речитатив.

ДЕНЦІВКА - український народний інструмент, подібний до сопілки. Має призматичну форму, косий зріз губника та кілька ігрових отворів. Поширена в Західних регіонах України.

ДЗВІНОЧКИ - (іт. campanelli) - 1. Ударний інструмент з родини ідіофонів, який має визначену висоту звуку і складається з ряду металевих пластинок, вільно закріплених на брусках в два ряди. Звук видобувається за допомогою спеціальних молоточків або клавішного механізму. Діапазон від h до c3, нотується в скрипковому ключі, звучить на дві октави вище написаного. Д. іноді називаються металофоном. 2. Набір невеликих дзвонів визначеної висоти (В.Моцарт називав Д. 'глокеншпіль').

ДИРИГЕНТ - (від фр. diriger - керівник колективу музикантів, який об'єднує виконавців з оркестру, хору, оперної або балетної вистави з метою досягнення єдиного трактування та художньої досконалості. Д. передає свої задуми за допомогою спеціальної системи прийомів - мануальної техніки, виразу обличчя, погляду тощо.

ДИРИГУВАННЯ - мистецтво керування музичним колективом (оркестром, хором тощо) під час вивчення, підготовки та виконання музичного твору.

ДІАПАЗОН - (від гр. dia rason (chordon) - через всі струни) 1. Звуковий обсяг співацького голосу, музичного інструменту, мелодії, звукоряду, який визначається відстанню (інтервалом) між найнижчим і найвищим звуками. 2. Загальний музичний діапазон - обсяг звукоряду, який використовується в музичній практиці - від 16,35 гц (до субконтроктави) до 7901,4 гц (сі п'ятої октави). 3. Стара назва інтервалу октави. 4. Англійська назва регістрів органу. 5. Модель, за якою виготовляють труби органу і роблять отвори в дерев'яних духових інструментах. 6. У Франції - мензура духових інструментів або органних труб, а також тон для настроювання інструментів.

ДОМІНАНТА - (від лат. dominantis - панівний) - 1. П'ятий ступінь мажорного або мінорного ладу, один з головних ступенів цих ладів, розташований на квінту вище тоніки; Тяжінню Д. до тоніки властиві гострота, активність. Д. позначається римською цифрою або буквами Д чи D. 2. В гармонії - тризвук, побудований на V ступені мажору або мінору.

ДОМРА - (тюркське) - старовинний (XVI ст.) народний струнний щипковий інструмент з грушоподібним корпусом, довгим грифом, трьома або чотирма струнами. Триструнна Д. наструюється за квартами, чотириструнна - за квінтами (як скрипка

чи мандоліна). Звук видобувається плектром (медіатором). Раніше триструнну Д. використовували скоморохи, які створили родину Д. - домришка, домра, домра басиста. В XIX ст. В. Андреев реконструював триструнну Д. і включив її до складу оркестру народних інструментів. В Україні поширена чотириструнна Д., яка входить до оркестру народних інструментів і має такі різновиди: Домра - пікколо (стрій - c1, g1, d2, a2); Домра - прима (g, d1, a1, e2); Домра - альт (c, g, d1, a1); Домра - тенор (G, d, a, e1); Домра - бас (C, G, d, a); Домра - контрабас (E1, A1, D, G). Як сольний інструмент Д. Застосовується рідко, хоча окремі музиканти (Ф. Коровай, М. Лисенко та ін.) демонструють її віртуозні можливості.

ДРИМБА - український народний язичковий щипковий інструмент, схожий за формою на маленьку підкову з тоненьким сталевим язичком - м індиком в середині. Д. особливо поширена в Західній Україні.

ДУДКА - 1. Спільна назва народних духових інструментів з родини флейт - сопелі (бел.), свирелі (рос.), сопілки (укр.).

ЕНГАРМОНІЗМ - (гр. enharmonios - узгоджений, збіжний) - 1. Однакове за висотою звучання двох різних за назвами звуків (напр., фа-дієз і соль-бемоль) в рівномірно - темперованому звукоряді. В музичній практиці існує: 1) Е. інтервалів (напр., збільшена кварта і зменшена на квінта; 2) Е. акордів (напр., зменшений септакорд в разі енгармонічної заміни перетворюється в одне із трьох обернень зменшених септакордів); 3) Е. тональностей, коли дві тональності (мажорні або мінорні) мають енгармонічно рівні тоніки, і їх гами звучать однаково, хоча записуються різно (напр., ре-бемоль мажор і до-дієз мажор). 2. В Давній Греції - звукова система, яка включає інтервали близько 1/4 тону.

ЖАНР МУЗИЧНИЙ - (фр. genre - рід, вид, тип, манера) - багатозначне поняття, яке характеризує класифікацію музичної творчості за родами і видами, виходячи з їх походження, умов виконання, сприймання та інших ознак (зміст, структура, засоби виразності, склад виконавців тощо). Поняття Ж.м. використовується в різних аспектах (широкому - оперний Ж., симфонічний Ж., камерний Ж. і т.д.; вузькому - велика опера, комічна опера, лірична опера, музична драма і т.д.; симфонія, камерна симфонія, сюїта; увертюра; симфонічна поема; соната, квартет і т.д.; арія, аріозо, каватина, романс, пісня і т.д.) . Склад виконавців і спосіб

виконання визначають найпоширеніший поділ Ж. на вокальний та інструментальний, які, своєю чергою, диференціюються за дрібнішими ознаками.

ЗАТАКТ - 1. Неповний такт, з якого починається мелодія, музична фраза або твір. 3. передує повному такту. 2. Див. Ауфтакт.

ЗВУК - 1. Найменший структурний елемент музики. 2. Фізичне явище, що виникає внаслідок механічних коливань пружного тіла - вібратора (струни, натягнутої шкіри, повітряного стовпа тощо) з діапазоном частот від 16 до 20 тис. коливань на секунду (гц), що сприймає слух людини. 3., який має висоту, силу, тривалість і тембр та охоплює діапазон частот від 16 до 4500 гц, зветься музичним. Більш високі звуки входять до його складу як обертони. 3. Відчуття, яке виникає у свідомості людини внаслідок сприйняття звукових коливань Зокрема, гучність має бути вище рівня шуму, але не перевищувати больового порогу (140 - 150 дб); тривалість не може бути коротшою за 0,015 - 0,02 сек; тембр практично не має фізіологічних обмежень. Окремі 3. не мають виражального значення, але набувають його за умови об'єднання в звукову систему та включення до музичної тканини.

ЗВУКОРЯД - 1. Послідовність звуків як системи, що визначає їх висхідний або низхідний порядок. 2. Поступенева послідовність звуків певного ладу. 3. Послідовність обертонів.

ІНСТРУМЕНТОВКА - виклад музичного твору для виконання певним інструментальним або вокально - інструментальним складом оркестру (напр., симфонічним, духовим, камерним, естрадним, народним та ін.) або камерним ансамблем (тріо, квартетом, квінтетом і т.д.). Характер і прийоми І. зумовлені жанром та індивідуальним композиторським задумом твору і залежать від можливостей різних музичних інструментів, а також сукупності музичних засобів, які підлягають застосуванню в процесі реалізації задуму. Процес І. завершується створенням партитури. Щодо сучасних естрадних колективів, то замість терміну І. вживається дефініція - аранжування.

ІМПРОВІЗАЦІЯ - (від лат. *improvisus* - непередбачений)
1. Створення музики без попередньої підготовки, експромт. І. належить вагомому місцю в народній музичній творчості, де інструменталісти та співаки розвивають наспіви під час виконання. І. також була поширена в концертній практиці XVIII

ст. у вигляді сольних каденцій, фантазій, хоральних обробок тощо. 2. Обов'язковий компонент мистецтва джазу, коли музика створюється безпосередньо в процесі виконання. 1. характерна для архаїчного джазу та новоорлеанського стилю, де домінувала спільна 1. корнетиста, кларнетиста і тромбоніста. В чиказькому стилі 1. була сольною, а згодом, у зв'язку з розвитком свінгу, відійшла на другий план. В традиційному джазі 1. близька до варіаційної та спирається на мелодичний матеріал, а в сучасному джазі - на акордову структуру. Для фрі джазу характерною є довільна, часто колективна 1. 3. Музичний твір, написаний у довільній формі. 4. 1. педагогічна (в навчанні музики) - об'єктивний складник навчально-виховного процесу, який виступає засобом інтуїтивного пошуку оперативного розв'язання суперечностей стереотипних та імпровізаційних елементів в безпосередньому спілкуванні вчителя і учнів.

КАМЕРНИЙ АНСАМБЛЬ - 1. Група музикантів, що виконує твори камерної музики. 2. Музичні твори для кількох вокалістів, інструменталістів, а також вокально - інструментальних складів.

КАНОН - (гр. κανον - лінійка, правило, зразок) - 1. Багатоголосний твір, де всі голоси виконують мелодію провідного, вступаючи за чергою; перший голос називається пропостою, інші, які імітують пропосту - респостами. За кількістю мелодій розрізняють прості та складні (подвійний, потрійний) К. Крім імітації в прямому русі, в К. спостерігаються обернення мелодії, її збільшення, зменшення, зворотний (ракоходний) рух та інші перетворення. Розрізняються закінчений та нескінчений К. 2. Вірменський народний щипковий інструмент, подібний до цитри. 3. В Давній Греції - монохорд, який піфагорійці використовували для демонстрації системи тонів та інтервалів. 4. Жанр візантійської церковної музики, відомий з VIII ст., і підпорядкований системі осмогласія. 5. Одна з частин римської меси.

КВАРТЕТ - (від лат. quartus - четвертий) - 1. Ансамбль з чотирьох музикантів - співаків або інструменталістів. За складом К. може бути однорідним (жіночий, чоловічий, струнний смичковий, дерев'яний духовий, мідний духовий тощо) і мішаним. Серед вокальних К. найбільш поширені чоловічий (I та II тенор, баритон, бас) і мішаний (сопрано, альт, тенор, бас) ; серед інструментальних К.- струнний (I та II скрипки, альт, віолончель). До складу К. можуть входити однотипні та різнотипні

інструменти (напр., фортепіано та тріо смичкових і т.д.)
2. Музичний твір для чотирьох виконавців з окремою партією у кожного.

КЛАСИКА МУЗИЧНА - музичні твори, які відповідають найвищим художнім вимогам, поєднуючи глибину, змістовність, досконалість форми, а також витримали 'перевірку часом' та увійшли до скарбниці світового музичного мистецтва.

КОЛОМИЙКА - (від назви м. Коломия Івано – Франківської обл.) -

1. Жартівлива українська галицька) народна пісня куплетної форми, за змістом подібна до частівки. Поширена в Західній Україні (зокрема, Буковині, Прикарпатті та Закарпатті.)
2. Народний танець гуцульського походження. Музичний розмір 2/4, темп жвавий.

КОМПОЗИЦІЯ - (лат. compositio - складання, розміщення) -

1. Процес музичної творчості. 2. Закінчений музичний твір.
3. Побудова музичного твору, розташування і співвідношення його частин. 4. Наука про гармонію, поліфонію, музичну форму та інструментовку. 5. Навчальний курс, який вивчають у вищих спеціальних музичних навчальних закладах (академіях, інститутах, консерваторіях).

КОНТРАПУНКТ - (нім. Kontrapunkt від лат. punctum contra punk-tum

- крапка проти крапки) - те ж саме, що поліфонія. Поділяється на К. строгого стилю і К. вільного стилю. 2. Мелодія, що звучить одночасно з темою, інакше - протискладення. 3. Одночасне поєднання двох або кількох самостійних голосів (мелодій).
4. Назва твору, де переважає складна поліфонічна техніка - перетворення та перестановки тем (напр., «Мистецтво фуги» Й. С. Баха). 5. В співацькій практиці та музичній теорії середніх віків та Відродження - позначення колективної імпровізації на основі одного занотованого голосу (тенора). 6. Розділ навчального курсу поліфонії.

КОНЦЕРТ - (іт. concerto - змагаюсь) - 1. Прилюдне виконання

музичних творів. 2. Жанр великого, віртуозного за характером музичного твору для соліста (інколи двох - трьох) з оркестром у формі тричастинного сонатного циклу. 3. поліфонічний вокальний або вокально - інструментальний твір, який спирається на співставлення двох або кількох партій (співацьких голосів, органа, інструментального ансамблю).

КРЕШЕНДО - (іт. *crescendo* - збільшую, зростаю) - знак, який означає поступове збільшення сили звуку.

КУПЛЕТНА ФОРМА - строфічна форма (нім. *Strophenform*) - поширена в народній та професійній музиці побудова музичного твору, що спирається на повторенні незмінної мелодії зі зміною тексту. В хорових творах К.ф. заспів, як правило, виконує соліст, а приспів - хор. К.ф. має обмежені можливості розвитку, що долає варіаційно - куплетна форма, об'єднуючи риси куплетної та варіаційної форми.

ЛЕГАТО - (іт. *legato* - зв'язано, злито) - таке виконання, коли перехід від одного звуку до іншого відбувається зв'язано, без перерви між ними. Л. - один з основних видів артикуляції й штрихів. Графічно позначається дугоподібною рисою - лігою, яка з'єднує необхідні ноти.

ЛІГА - (від лат. *ligo* - зв'язувати) - знак у вигляді дуги, який вказує на: 1) зв'язане виконання групи звуків різної висоти; 2) подовження звуків шляхом об'єднання суміжних нот однієї висоти; 3) У вокальних творах - з'єднання звуків, які виконуються на один склад літературного тексту.

ЛІРА - (гр. *lyra*) - 1. Струнні музичні інструменти з струнами, розміщеними паралельно поверхні резонансового корпусу 2. Давньогрецький музичний інструмент, за міфом виготовлений Гермесом з черепахи і подарований Аполлону. Схематичне зображення Л. є музичним символом і емблемою музичного мистецтва. 3. Грецький народний струнний інструмент, подібний до лютні, з грушоподібним корпусом, короткою шийкою, головкою з єдиного шматка деревини, однією мелодичною, двома бурдонними і трьома резонансними жильними струнами. 4. Смичковий італійський струнний інструмент XVI - XVII ст. з 5 - 14 струнами Л. за формою подібна до скрипки 5. Народний слов'янський струнний інструмент з прямокутним корпусом, де замість смичка використовується невелике колесо. 6. Л. - гітара - різновид гітари з корпусом, схожим на давньогрецьку Л. 7. Кавалерійська Л. - металофон, комплект металевих пластин, вертикально закріплених на ліроподібній рамі та прикрашених кінським хвостом. 8. Рама з деревини, до якої прикріплені педалі рояля.

МАНДОЛІНА - (іт. mandolino) - щипковий інструмент з чотирма подвійними струнами. Стрій М. - квінтовий, як у домри. Оркестр, до якого входить родина М. - пікколо, прима, альт (мандола), віолончель (мандолочелло), бас (мандолоне), називається неаполітанським.

МЕЛОДІЯ - (від гр. melodia - спів, пісня) - 1. Одноголосне вираження образно - поетичного змісту музичної думки. М. може існувати та художньо впливати в одноголоссі, в поєднанні з іншими голосами (поліфонія) або з супроводом (гомофонія). Через М. виявляються можливості ладу, ритму, метру, музичної форми, інших елементів музики. М. - найважливіший виражальний засіб народної та академічної музики, хоча в т. з. 'сучасній' музиці та особливо поп-, рок-, реп М. втрачає своє домінування. 2. Послідовний ряд звуків, об'єднаних певними співвідношеннями висоти, тривалості, сили на ґрунті ладу, метруу послідовності на відміну від гармонії, яка об'єднує звуки в одночасі. 3. Головний голос гомофонного викладу, який зосереджує наспівність, злитність і осмисленість. 4. Сміслово та образна єдність, концентрація музичної виразності та музичної думки. За типом М. яскраво характеризує стиль, жанр музичного твору, його національний колорит.

МІХ - 1. В пневматичних і язичкових інструментах - пристрій для нагнітання повітря, який забезпечує роботу джерела звуку в баяні, акордеоні, фісгармонії, органі і т.д. 2. У волинки - мішок для повітря, виготовлений з шкіри тварини або спеціальної тканини. 3. В механічному фортепіано - пристрій, який спонукає до дії рушійний механізм та пневматичну систему.

МУЗИКАНТ - 1. Фахівець, який професійно володіє музичною спеціальністю - композитор, диригент, хормейстер, співак, інструменталіст тощо. 2. Людина, спроможна за власним бажанням грати на музичному інструменті, співати, брати участь в самодіяльному колективі, хорі, оркестрі тощо.

НАРОДНА МУЗИКА - музичний фольклор - вокальна, інструментальна, вокально - інструментальна і музично - танцювальна творчість народу, основний вид і підсумок художньої творчості багатьох поколінь, який ґрунтується на історичних традиціях розвитку творчості різних груп та шарів населення. Н. м. створюється і передається в усній формі від виконавця виконавцеві, від покоління до покоління, утворюючи т. з.

традиційний фольклор. Н. м. відзначається різноманітністю жанрів і форм, в ній утворилось справжнє розмаїття мелосу, багатоголосся, ладотональних систем, ритміки тощо, властивих кожній культурі. Авторами Н. м. є творчо обдаровані представники народу, що звичайно лишаються невідомими. Виконавці Н. м. - акини, ашуги, гусярі, кобзарі, кюйші, леутари, менестрелі, скоморохи, шпільмани та інші, які змінюють і удосконалюють форму Н. м., наближуючи її до вимог сучасності, але зберігаючи національну автентичність і самобутність. Найпоширеніша галузь Н. м. – народна пісня, де визначальною рисою є органічна єдність і взаємовплив наспіву, мелодії і поетичного слова. Важливу роль у музичному побуті відіграє надзвичайно багата і різноманітна танцювальна Н. м. Життєдайним джерелом і основою професійної національної музичної культури, як усної традиції, так і оригінальної композиторської творчості.

НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ - поширені в народній практиці музичні інструменти - українські (бандура, бубон, бугай, денцівка, дримба, кобза, козобас, сурма та інші), грузинські (долі), іспанські (гітара, кастаньети), італійські (мандоліна), казахські (домбра), карельсько - фінські (кантеле), китайські (нао), кубинські (гуїро), російські (балалайка, гуслі), французькі (мюзет), шотландські (волінка) тощо. Багато Н. м. і. поширилось в народній музиці інших країн, частина набула статусу професійних інструментів, втративши безпосередні зв'язки з народним побутованням. Є такі інструменти, що поширились в народному і професійному обігу (напр., скрипка, кларнет, труба тощо).

НОТНИЙ ЗАПИС - європейська система нотації, яка існує з XVII ст. і включає такі основні елементи: нотний стан (нотносець) з п'яти паралельних горизонтальних ліній для розміщення різноманітних знаків нотопису. Основний знак - Нота, яка має вигляд незатушованого (ціла, половинна) або затушованого (четвертна, восьма і т. д.) овалу. Тривалості, менші за четвертну, позначаються хвостиками (флажками) або в'язками (ребрами), які додаються до штилів - вертикальних рисок, що показують звуки, за тривалістю коротші цілої. Зміна тривалості звучання ноти на $1/2$ чи $1/2+1/4$ позначається крапкою. Перерви в звучанні позначаються паузами, еквівалентними тривалостям нот. Звуковисотне положення записаних звуків фіксується за допомогою ключів, а його зміни - знаками альтерації, які діють в межах

всього твору або однієї ноти. Кількість часових долей в такті позначається знаками розміру, а тактові риси відокремлюють один такт від іншого.

ОБЕЧАЙКА - бічна частина корпусу струнних дерев'яних музичних інструментів (скрипки, гітара та інші), яка з'єднує верхню і нижню деку. О. барабана зветься кадлом.

ОБРОБКА - видозмінювання музичного твору шляхом гармонізації, аранжування або транскрипції. Найширше застосування має О. щодо народних мелодій, хоча термін О. використовується і стосовно класичних творів, змінюваних, зокрема, в сучасному естрадному стилі.

ОРГАННИЙ ПУНКТ - 1. Витриманий басовий звук, на фоні якого, часто без функціонального погодження з ним, відбувається вільний рух інших (верхніх) голосів і змінювання акордів. О. п. може мати вигляд повторюваної мелодичної або ритмічної фігури. Найчастіше О. п. зустрічається на тоніці або домінанті: подвійний О. п. побудований одночасно на тоніці та домінанті. 2. Звук, витриманий в будь-якому верхньому голосі. Вид педалі (5).

ОРКЕСТР - (від гр. orchestra - кругла площа в античному театрі) - 1. Місце перед сценою для розташування хору, який в Давній Греції супроводжував сценічне дійство трагедії. 2. Заглиблене місце перед сценою для розташування оркестру, який супроводжує виставу в музичному театрі, див. Оркестрова яма. 3. Колектив музикантів - інструменталістів, об'єднаних для спільного виконання різних за характером музичних творів. Спочатку поняття О. вживалось в античному розумінні (1) і нового змісту воно набуло у XVIII ст. в 'Музичному словнику' Ж.Ж.Руссо. Класифікація О. здійснюється за різними критеріями, зокрема, за складом - мішані, однорідні, а також за призначенням. Основні види О.: 1. Симфонічні - малий або класичний та великий або оперно-симфонічний, до яких входять інструменти усіх груп - струнної, духової, ударної, арфа та ін.; струнні, які утворені смичковими інструментами; духові, що складаються з дерев'яних і металевих духових інструментів (або лише мідних) та ударної групи - малий мідний, малий мішаний, великий мішаний; неаполітанський, до складу якого входять мандоліни і гітари; баяністів, який складається з баянів, гармоній і акордеонів та ін.; народних інструментів, що утворюється з найбільш поширених в певному історико-культурному регіоні (білоруських, болгарських,

вірменських, грузинських, індійських, казахських, китайських, литовських, молдавських, російських, узбецьких, українських тощо) інструментів; естрадні, до яких включаються різноманітні інструменти - саксофони, труби, гітари, ударні тощо; шумові, які складаються переважно з ударних та побутових (ложки, пилки, пляшки тощо) інструментів; електромозичні, до яких входять різні інструменти, обладнані адаптерами та підсилюючими пристроями; електронні, які створюються за рахунок бурхливого розвитку електроніки (синтезатори, іоніка та інші). Зміни в складі традиційного О. та поява нових за складом О. зумовлюється еволюцією музичного мистецтва та розширенням інструментарію, розвитком оркестрового виконавства, змінами музичного мислення композиторів, прагненням розширити палітру виражальних засобів О. Все це свідчить про те, що О. був, є і залишається живим знаряддям композиторської творчості, розвиваючись у традиційному та новому складі.

ПАСАЖ - (фр. *passage* - прохід, перехід) - висхідна або низхідна швидка послідовність звуків (гамоподібна, акордова або мішана) у віртуозних п'єсах (напр., М.Лисенка, Ф.Ліста, С.Рахманінова, Ф.Шопена та ін.).

ПАРТИТУРА - (від іт. *partitura* - поділ, розподіл) - система роздільного запису на кількох нотоносцях, розташованих колонкою і поділених спільними тактовими рисками, всіх голосів багатоголосного твору для виконання ансамблем, оркестром або хором певного складу. Сучасна П. сформувалась до середини ХІХ ст. Партії інструментів розташовуються оркестровими групами за висотним принципом, що дозволяє диригенту охопити поглядом весь запис. Починаючи з 1950 років, до П. включаються способи нотації нових видів композиторської техніки та електронних музичних інструментів.

ПАРТІЯ - (від лат. *pars* - частина). 1. Голос або голоси музичного твору для одного чи однорідної групи виконавців. 2. Розділ експозиції і репризи сонатної форми - головна П., зв'язувальна П., побічна П., заключна П. 3. В багатоголосній поліфонічній музиці - те ж, що голос. 4. В Німеччині - теж саме, що партита.

ПОЛІРИТМІЯ - (від гр. *poly* - багато і *rhythmos* - ритм) - поєднання в одночасі двох і більше ритмічних рисунків, що не співпадають, необхідна умова поліфонії.

РЕПЕРТУАР - (фр. repertoire - перелік, список) - 1. Сукупність творів, які виконують окремі виконавці або колективи, а також призначених для виконання солістами чи певними складами виконавців. 2. Перелік музичних творів, які знає і може виконувати певний виконавець, ансамбль чи колектив (хор, оркестр тощо).

РЕЧИТАТИВ - (від лат. recitare - декламувати) - декламаційна за характером вокальна мелодична лінія, яка наближується до природного мовлення і не має завершеної композиційної форми. Інтонації Р. є музичною аналогією мовленнєвих інтонацій (питання, заклик, звернення і т.д.), але зберігають фіксований музичний стрій та ритміку. Існують два основних види Р.: сухий, наближений до чіткого мовлення, що виконується 'говіркою' у довільному ритмі і підтримується окремими витриманими акордами (напр., в опері В.А. Моцарта «Весілля Фігаро») та акомпанований - наближений до мелодії, з чітким ритмом і насиченим музичним супроводом (напр., в опері О.Даргомижського 'Кам'яний господар'). Р. найчастіше передує арії в опері, ораторії, кантаті або з'єднує мелодичні номери.

РИТМ - (гр. rithmos - розміреність) - 1. Рівномірне чергування мовних, звукових, зображальних елементів у їх відповідній послідовності, періодичним рівномірним членуванням звуків, рухів, зображень за такими ознаками, як сила, тривалість тощо. 2. Один з трьох основних елементів музики, поряд з мелодією і гармонією, часова організація послідовності та групування тривалостей звуків і пауз., не пов'язана з їх висотним положенням. Засобом вимірювання Р. є метр.

РИТМІЧНА ГРУПА - група музикантів, які виконують в ансамблі чи оркестрі функцію ритмічного супроводу. До джазової Р.г. входять фортепіано, гітари, контрабас і ударні (крім перкусії). В традиційному джазі в складі Р.г. застосовуються банджо і туба.

СЕКВЕНЦІЯ - (від лат. sequor - іду слідом, продовжую) - 1. Вид релігійних співів середньовічної музиці, які виникли з юбіляції та виконувались після 'Alleluia' на різні голосні. 2. Послідовне переміщення мелодичного або гармонічного звороту тими ж голосами на іншій висоті, що йде за першим проведенням як його продовження. С., що проходить в одній тональності, зветься тональною, С., викладена в різних тональностях - модулюючою.

СИМФОНІЧНИЙ ОРКЕСТР - найбільш досконалий вид оркестру, до складу якого входять смичкові, дерев'яні та мідні духові, ударні та інші інструменти. С. о. бере участь у виконанні симфоній, опер, балетів та інших творів, написаних для нього. Сучасний С. о. є результатом тривалого історичного розвитку симфонічної музичної необхідності для її виконання музичного інструментарію. С. о. сформувався наприкінці XVIII ст. в творчій практиці Й. Гайдна. В подальшому склад С. о. зростає, збагачувалась його звукова палітра. Незважаючи на те, що склад С. о. загалом склався, його подальший розвиток відбувається переважно за рахунок введення нових інструментів (напр., електронних).

СКЛАД МУЗИЧНИЙ - 1. Поняття, яке визначає специфіку розгортання голосів, логіку їх горизонтальної або вертикальної організації. Для одноголосся властивий монодичний С. м., для багатоголосся - поліфонічний або гомофонно-гармонічний. 2. Тип музичної фактури (поліфонічний, гомофонний, акордовий, підголосковий тощо) або мелодики (речитативний, кантиленний тощо).

СОПІЛКА - народний духовий інструмент типу поздовжньої флейти, виготовлений з деревини. На стволі довжиною 360-400 мм розташовано 5 - 6 ігрових отворів. Діапазон b - a1. Застосовується в оркестрах народних інструментів.

СТАКАТО - (іт staccato - уривчастий, відокремлений) - уривчасте, коротке виконання звуків голосом або на музичних інструментах, один з основних прийомів звуковидобування, альтернативний легато. В нотопису позначається словом staccato або крапками над(під)нотами, які слід виконувати С.

ТАКТУВАННЯ - показ темпу і метру музичного твору за допомогою рухів (помаху руки, плесканням долонями, відбиванням тощо). Найбільш досконалим видом Т. є використання диригентської схеми, коли кожна доля відмічається в просторі чітким ударом кисті руки ('Точка'), яка фіксує початок звуку. Т. - основа різноманітних диригентських рухів, які спираються на особливості музики та відображають її характер.

ТАМБУРИН - (фр. tambourin - барабанчик) - 1. Народний ударний музичний інструмент невизначеної висоти звуку з родини двобічних мембранофонів, що походить з Провансу (Франція). На Т. грають, тримаючи інструмент лівою рукою і б'ючи правою

рукою, основою долоні, кулаком, пальцями, а також чергуючи ці удари. 2. Старовинний французький танець, який виконують в супроводі флейти і тамбурину (1). Музичний розмір 2/2 або 2/4. Темп швидкий, жвавий. 3. Те ж саме, що Бубон .

ТРЕМБІТА - український народний духовий інструмент, дерев'яна труба довжиною до 3 метрів з надзвичайно сильним звуком. Т. поширена в Закарпатті, Буковині, Прикарпатті та інших регіонах Західної України. За допомогою Т. жителі гірських районів подають сигнали на далекі відстані.

ТРОЇСТІ МУЗИКИ - український народний музичний ансамбль, тріо, яке складають три інструменти, наприклад: скрипка, бас і бубон; скрипка, бас і цимбали; цимбали, бас й ударні (бубон, барабан) і т. ін.

УНІСОН - (іт. unisono - однозвучний) - 1. Одночасне звучання двох або кількох голосів на одному ступені звукоряду, яке утворює повний консонанс, інтервал чистої прими (напр., а - а). 2. Виконання однієї партії кількома співаками або інструменталистами. 3. До У. подекуди відносять 'еквісон' - об'єднання звуків в інтервалі октави (октавний У.).

ФЕРМАТА - (іт. fermata - зупинка, затримка) - 1. Зупинка музичного руху (темпу), яка дозволяє збільшувати тривалість звуків або пауз без зміни музичного розміру. 2. Знак нотопису, що дає право виконавцю збільшити тривалість ноти на свій розсуд (звичайно в 1 1/2 -2 рази). В хоралі вказувала закінчення строфи, в інструментальному концерті означає зупинку оркестру перед каденцією, в партитурі багатоголосного твору виставляється в усіх голосах одночасно.

ФЛУЕР - молдавська і румунська поздовжня відкрита флейта, виготовлена з дерева або пластмаси, з 6 ігровими отворами. Звукоряд діатонічний, діапазон більше двох октав. Свистковий молдавський Ф. 'ку доп' подібний до сопілки, парний свистковий Ф. 'деменат' - денцівки. Застосовується для сольної, ансамблевої гри входить до складу тарафу.

ФЛОЯРА - фрила, фрела, флоера, довбушівка і т.д. - українська дерев'яна відкрита поперечна флейта з 6 ігровими отворами, споріднена тилинці, кавалу, флуеру тощо. Діапазон до трьох октав, звукоряди ангіметонні, діатонічні, цілотнові. Застосовуються для виконання ритуальних мелодій, пастуших імпровізацій.

Методичне видання

ГУРА Вікторія Вікторівна

**САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ
З ВИВЧЕННЯ ОРКЕСТРОВИХ ПАРТИТУР**

Методичні рекомендації

Спеціальність: 025 «Музичне мистецтво»

Комп'ютерна верстка *С.П. Цьома*

Підп. до друку 29.05.2023 р.

Формат 60x84/16. Гарнітура Cambria.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 2,27.

Ум. фарб.-відб. 2,27. Обл.-вид. арк. 1,66.

Тираж 100 пр. Вид. №80.

Видавець і виготовлювач:

ФОП Цьома С.П.

40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.

Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.